

Title: Abydos
From "De Aarde en haar volken," Jaargang 1906

Author: Emile Amelineau

Release Date: November 11, 2004 [EBook #14027]

Language: Dutch

Produced by Jeroen Hellingman and the PG Distributed Proofreaders Team

Abydos

Naar het Fransch van E. Amelineau.

De legende van Osiris.—Geschiedenis van Abydos in den tijd der egyptische dynastieën en in den christelijken tijd.—De monumenten der stad en hun berooving.—De tegenwoordige inwoners en hunne zeden.

Het heilige meer van Osiris, ten zuidoosten van den tempel.

Allereerst wil ik een woord van dankbare herinnering wijden aan het stadje, waar ik vier jaren van mijn leven heb doorgebracht en dat mij belangrijke gegevens heeft verschaft, welker gewicht plotseling voor de oogen der minst helderzienden een tijdvak heeft onthuld, waarvan men tot nu toe weinig wist en waaromtrent nu veel onwrikbaar vaststaat. Ik ga dus van het stadje Abydos in Egypte vertellen, om de herinneringen op te halen, die mij gebleven zijn uit dat deel van mijn leven en die den lezer van dienst kunnen zijn.

Zoo er ergens ter wereld een stad is, welker overlevering en geschiedenis tot die primitieve tijden opklimmen, waarin de gedachte van den nog kinderlijken mensch haar eerste levende stapjes deed op den weg van de beschaving, dan is die stad Abydos. Ten minste vijf duizend jaren vóór onze jaartelling was de plaats reeds van voldoende beteekenis, dat er de meeste kunsten bloeiden die te

zamen het leven der menschen mooier maken, en reeds hadden zij een groote en zeldzame volmaking bereikt.

Sedert dien zoo ver achter ons liggenden tijd hebben heilige bedevaarten op een bepaalden tijd van het jaar, en wel den dag van den winterzonnestand, er een massa vreemden heen gevoerd, die de hulp kwamen inroepen van den weldadigen, in het bezit van Abydos zijnden, God of hem kwamen danken voor verleende gunsten; want als alle zeer oude steden en met hetzelfde recht had Abydos zijn gansche verleden met de legende van Osiris in verband gebracht, die zoo bekend is wat de gebeurtenissen in het groot betreft, en zoo onbekend is gebleven in de bijzonderheden.

Volgens de legende regeerde, op een tijdstip dat niet nader is vast te stellen, over Egypte een geslacht, waarvan het hoofd Seb was en de moeder Noet; later zouden de Egyptenaren van Seb den aardgod en Noet de hemelgodin maken. In dien tijd lieten de plichten van het koningschap den dragers veel vrijen tijd en verhinderden hen evenmin als in onze dagen, zorg te dragen voor een voldoende nakomelingschap. Seb en Noet hadden vier kinderen, twee zoons en twee dochters, die volgens het gebruik met elkander moesten trouwen, Osiris met Isis, Set met Nephthys; maar het waren ongelukkige huwelijken, en er kwamen burgeroorlogen uit voort, die lang zouden duren en droevige moordtooneelen zouden veroorzaken.

Osiris en Set zijn inderdaad de vertegenwoordigers van twee uiteenloopende systemen van het koningschap. Osiris is de god, die door zachte middelen wil beschaven, door den landbouw en door kunst en wetenschap; hij is een tegenstander van geweld, van oorlogdienende uitvindingen en strenge wetten, het tegendeel van Set, dien de Grieken Typhon noemden, om zijn boosaardige rol aan te duiden.

Osiris is Abel, Set is Kaïn en tegelijk Tubalkaïn uit Egypte, de god der krijgers, der metaalzuiveraars en van al die industrieën, die de menschen de diensten, die ze hun hebben bewezen, duur hebben laten betalen. Twee zulke verschillende

naturen, twee geesten, zoo vol tegenstellingen, moesten elkander wel vijandig zijn. Eerst heerschte er vrede; maar toen Osiris, terugkeerend van zijn glorierijke overwinningen door de verspreiding van de kennis van den landbouw en der kunsten, die de menschelijke ziel tot zachtheid stemmen, gevierd en toegejuicht werd, brak de noodlottige strijd uit.

Tijdens een feest, dat aan zijn broeder en zijn zusters door hem werd aangeboden, verscheen te midden van een talrijk gezelschap vreedzame en krijgshaftige goden Set, die, zijn duistere plannen verbergend, een kist vertoonde, waar hij al zijn kunst op had aangewend. Hij stelde den verbaasden goden voor, het kunstwerk te willen vereeren aan dengene, die de kist precies zou vullen. De goden beproefden het bij beurten, maar niemand slaagde erin. Toen de beurt aan Osiris was gekomen, ging hij in de kist liggen en, wonderlijk geval, hij vulde die geheel. Reeds meende hij er heer en meester van te wezen; maar Set, de listige en wraakgierige, sloeg onmiddellijk het deksel dicht en sloot de kist. Osiris werd gestikt. Dat had zijn broeder Set voorzien en gewild, want hij kon het niet verdragen, dat Osiris de stervelingen beschermde, hun middelen aangaf, die hun leven vroolijker konden maken; hij wilde integendeel oorlog en vernieling. Hij had allerlei middelen bedacht, om tot zijn doel te geraken en de eerste plaats in te nemen in de gedachten en het leven der menschen. Zijn plan gelukte, en van dat oogenblik af heeft de mensch, al te trouw die eerste dwaasheid aanhangend, maar al te goed zijn lessen gevolgd. De kunsten des vredes zijn daarom in den steek gelaten, ten minste ondergeschikt gemaakt aan de kunsten van den oorlog; het leven is een prooi geworden van verwoestende machten, en aan alle zijden overstemt het geluid der hamers, die ketenen smeden en het ijzer bewerken dat vernietigen moet, de vreedzame klanken van het werk des landbouwers, die de aarde vrucht doet dragen en de menschheid voedt. Overal hoort men oorlogsklanken en nauwelijks durft het lied des vredes schroomvallig, klagelijk zich doen hooren.

Maar Osiris liet zijn vrouw en zuster Isis na, die hem zou wreken. Isis, die haar man geen zoon geschonken had, aan wien de wraak kon worden toevertrouwd,

stelde zich ten plicht het lichaam van Osiris op te zoeken en, als zij het teruggevonden had, het te doen herleven, opdat hij zijn werk kon hervatten. Set had, nadat hij zijn mededinger overweldigd had, de kist in den Nijl geworpen onder de toejuichingen van zijn helpers, de lachende geesten. De Nijl had de kist naar zee gevoerd en de golven hadden haar teruggeworpen op het strand van Byblos, waar een boom was opgeschoten, die de kist geheel omsloot en haar in zijn stam opnam. Isis, die het lijk van haar man zocht, kwam te Byblos, werd door een gelukkig toeval eigenares van den boom en de kist, en keerde naar Egypte terug met den kostbaren last. Doch op een avond, dat Set bij maneschijn op de jacht was, ontdekte hij de kist tusschen het riet in Beneden-Egypte, maakte zich ervan meester, en om te beletten dat Isis haar weer krijgen zou, sneed hij het lijk van zijn broeder in stukken en verspreidde de deelen over de provincies van Egypte. Isis vond ze terug, begroef elk der veertien fragmenten op de plek, waar zij het ontdekte, nadat zij ze eerst aan elkaâr had gepast. Op elk gedeelte van het heilige lijk liet zij een graf oprichten, en Abydos stelde er een eer in, dat het een stuk van het goddelijk opperhoofd bezat, en wel de doos met het hoofd van Osiris.

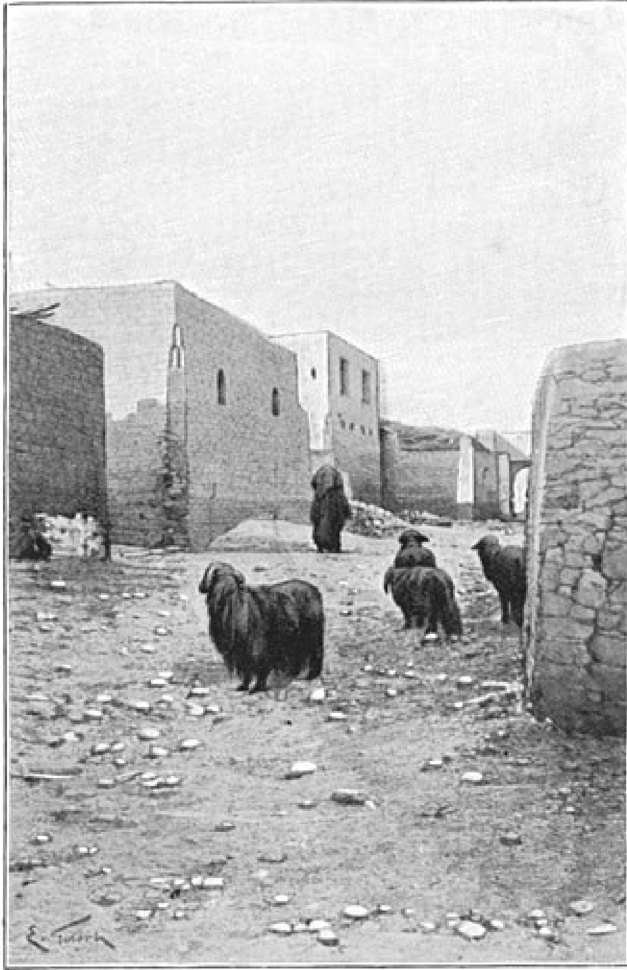
De plek, waar het stadje was gelegen,—want Abydos was altijd een kleine plaats,—zal niet veel verschillen van die, waar tegenwoordig de arme dorpjes liggen, ontstaan op de puinhoopen der oude stad. De Nijl stroomde op vrij grooten afstand van het graf van Osiris, maar zocht dan verder al meer de nabijheid van het arabisch bergland en verwijderde zich van de Lybische bergen, zooals nu nog altijd het geval is tengevolge van den aard van het terrein.

Tusschen de rivier en de heilige stad van Osiris lag toen al een wijde vlakte, doorsneden door enkele kanalen, en vijf of zes maanden van het jaar groen en bloeiend en welriekend door de geuren, die uit bloemen opstegen. Er werden veel boonen verbouwd en linzen en andere planten, die men er nu nog kweekt. Jaarlijks kwamen er menschen en dieren in dien tijd van overvloed. De menschen bouwden er, te midden van hun voedende gewassen, ezbehs en andere primitieve gebouwen, waarin zij met de dieren samen genoten van het leven in

de open lucht bij betrekkelijken overvloed, beschenen door de weldadige zonnestralen en met geen andere taak dan te genieten van de warmte, het zich voeden met de producten van den grond, het opsnuiven der geuren uit de lucht, en het aan niets anders denken dan aan spel en vreugd; dus juist te leven als het stomme dier, alleen met dit verschil, dat de fellah met de spraak begiftigd is. En dan is die taal nog zoo primitief; ze bestaat slechts uit een luttel aantal woorden, zoodat men haast geneigd zou zijn, de stilte en het zwijgen van de dieren te verkiezen, die de mooie dingen, die zij denken, althans vóór zich houden.

Dicht bij de dorpen groeien boomen en boompjes, acacia's en tamarisken, palmen en die vruchtboomen, die de achterlijke bewoners hebben leeren kennen. Achter een gordijn van die boomen en geheel ingesloten door hun gebladerte, heeft Abydos nu zoo goed als in den ouden tijd een armoedig voorkomen met zijn huizen van ruwe steenen of van aarde, staande op heuvels van puin. Het ligt ten westen van den Nijl dicht bij 't onvruchtbare gebergte, altijd binnen het bereik van rooversbenden, geneigd om op de onverdedigde plaats neer te strijken.

Misschien dat de gezeten bevolking der heilige plaats uit die rooverbenden is voortgekomen, die ook eens de genoegens van het bezit eener vaste woonplaats wilden smaken; de nomaden gaven daarom de vermaken van roof en plundering niet op en maakten zich tot heeren van de ongelukkige fellahs, die het dal bebouwden. Set heeft opnieuw zijn broeder Osiris op deze plaats overmeesterd. Dit alles klinkt des te meer waarschijnlijk, daar in alle tijdperken der geschiedenis, van de oudste tijden tot op onze dagen, de bewoners der heilige stad weerstand hebben geboden aan de eerste regelen der moraal van de gewone maatschappijen. Zij hebben altijd slechts middelmatigen eerbied gehad voor den eigendom, hebben altijd gemeend dat andermans goed een zeer bijzondere bekoorlijkheid bezat en hebben nooit verzuimd, zich er van meester te maken, als zij het maar even konden doen.

Straat in Abydos.

Voor hen is een man eigenlijk eerst een man, als hij ook een dief is; diefstal is de toetssteen van eerbiedwaardigheid, en hij alleen is braaf mensch, die proeven van bekwaamheid heeft afgelegd door in eigen handen te doen overgaan wat in die van zijn buurman zich bevond. Dus kan men licht begrijpen, dat de godin Isis dacht, dat zij in den geest van Osiris handelde, als zij dien wilden eenige begrippen bijbracht, thuis behoorend in beschaafde maatschappijen. Wie niet gelooft, dat de groote godenmoeder Isis zulk een gedachte heeft gehad, moet dan maar denken aan de scheppers der legende, aan de priesters, die zich den zegen van het bijgeloof der menschen ten nutte maakten, door datzelfde bijgeloof te doen strekken tot den algemeenen vooruitgang der maatschappij.

Abydos was dus nooit een groote stad, de resten van de oude plaats, die nog ten deele door de moderne dorpen worden ingenomen, toonen dat voldoende aan. De stad strekte zich in de lengte van het Noorden naar het Zuiden uit langs de zandige strook naast het gebergte, die dat laatste volgt in zijn bochten en krommingen, over een afstand van één of anderhalven kilometer, ter breedte van niet meer dan 300 of 400 M. Er was deze bijzonderheid, dat de stad der dooden en die der levenden één waren. De kleine huizen, opgetrokken van ruwe steenen of van aarde, drongen zich tegen elkander aan, als om in elkanders schaduw te staan en de warmte te ontvlieden.

Enkele weinige tuinen met hun naar den hemel strevende palmen en de andere in het land te huis behoorende boomen waren het eigendom van de gelukkigen, die in de gunst waren van den regeerenden vorst. In de stad Abydos, juist als in alle egyptische steden, kende men een adel met klinkende namen, zonneschermdragers, die rechts van den koning gingen, groote profeten van de verschillende hoogvereerde goden uit de stad en uit de hoofdstad der provincie, namelijk uit Thinis, hoofden ook van alle werken, die de Pharao's ondernamen, koninklijke goudsmeden, graveurs en beeldhouwers, die groote verdiensten heetten te hebben; maar al die titels hielden geen gelijken tred met de rijkdommen der personen, en de menschen uit Abydos leefden zoo goed zij konden, hoofdzakelijk van roof. Ofschoon verwoesting en plundering van bijna alle monumenten, door de egyptische kunst gebouwd en versierd, ten allen tijde een endemische ziekte zijn geweest en overal voorkwamen, kan geen andere plaats er zich op beroemen, Abydos in dat opzicht te zijn vóór geweest.

De doodenstad is daar, om het te bewijzen; de plunderaars hebben er in alle tijden weggehaald, wat vorige geslachten er met de grootste zorg hadden verborgen, en de fout kwam voor, zoo wel boven als beneden aan de maatschappelijke ladder. Hooge officieren van den koning, priesters van Osiris, waren er niet voor teruggedeinsd, de dooden ten eigen bate te berooven, en menig graf heeft twee- of driemaal voor verschillende familiën gediend, of wel, als men de fijnheid van geweten tot waarlijk buitengewone hoogte wilde

opvoeren, nam men de steenen, keerde ze om en graveerde op de vrijgelaten zijde de titels, waar de nakomelingschap prijs op kon stellen. Indien in 't vagevuur vóór den heiligen rechterstoel van Osiris de twee-en-veertig assessoren van den god en de god zelf onverbiddelijk zijn gebleven voor diegenen, die de misdaad van gravenschennis hadden begaan, zullen zeer weinig inwoners van de heilige stad genade hebben gevonden voor den Heer van het heelal, of zij moeten een middel hebben geweten, om den Onomkoopbare om te koopen, wat niet verbazingwekkend zijn zou in het Nijldal.

De groote godsdienstige gebouwen, die te Abydos de vroomheid der beroemde Pharao's had opgericht, zooals de tempel van Osiris, die van Seti I, van Ramses II, om slechts de bekendste te noemen, waren zelf niet veilig voor de roofzucht, die als een ziekte rondging, en, wat eerst verrassend schijnen zal, maar wat toch niet behoeft te verbazen, zij, die de eersten waren om 't verkeerde voorbeeld te geven, waren de opvolgers der Pharao's-oprichters. De tempel van Seti I bijvoorbeeld werd voor een deel geplunderd door Ramses II, den eigen zoon van Seti, en daar hij het werk niet volledig genoeg had volbracht, deden zijn opvolger en anderen, zooals hij gedaan had, zoodat de tempel, die nooit geheel voltooid werd, platen vertoont van drie of vier koningen, die zich de een na den ander de eer toeëigenen, hem onvoltooid te hebben gelaten.

De priesterkoning, Seti I hulde bewijzend.

In de jaren, die volgden toen de plechtigheden van den eeredienst nog slechts voor een gedeelte werden uitgevoerd, oordeelden de priesters het goed, zoo dicht mogelijk bij de plaats, waar zij hun werk uitoefenden, zich te vestigen en in den heiligen tempel te gaan wonen. Het was ook op zulk een heilige plek, dat de dweepzieke monniken, die het egyptisch christendom beleden, hen vonden, toen zij het vorstelijke, gewijde gebouw vernielden, en drie-en-twintig priesters onder het puin begraven werden. Het kan dus niet verwonderen, dat de lagere volksklasse, het voorbeeld volgend van de geestelijken, er haar leemen hutten bouwde en de heilige plaatsen op alle mogelijke manieren ontwijdde, zoodat deze ten slotte nog voor een deel gespaard zijn gebleven door de vuilheid en de

onverschilligheid der bewoners.

Toen dan ook Mariette in 1859 de ontgraving begon van de gebouwen van Abydos, moest hij eerst de bewoners uitdrijven, die er sinds onheuglijke tijden woonden, en hij heeft nog niet eens alles gedaan, wat er te doen was, want de eerste groote zaal van den tempel van Seti I ligt onder een puinheuvel, waar nog steeds de woningen op staan, die men er gebouwd heeft.

Abydos nam zonder eenigen twijfel deel aan het eerste ontluiken van het Egyptische rijk in den historischen tijd; maar vóór dien van wel zestig eeuwen vóór onze jaartelling dagteekenenden tijd, was de plaats reeds bevolkt, zooals ik heb gezegd, en ook reeds eenigszins gevorderd op den weg van de beschaving. Daar kan men niet langer aan twijfelen, na wat ik er heb voor den dag gebracht en na wat anderen er later hebben gewerkt.

Zoo men van die alleroudste tijden zeer weinig weet, een tijd nog vijftien à twintig eeuwen den vroeger genoemden voorafgaand, toch weet men reeds veel over de vreedzame of oorlogszuchtige gewoonten van de menschen, die in Abydos leefden. Aan de kunst werd er met merkwaardig succes gedaan; de industrie maakte er prachtige vorderingen. De voorwerpen, die de opgravingen hebben aan het licht gebracht, pleiten daar sterk voor en toonen aan, dat men reeds in dien zeer vroegen tijd het hieroglyphenschrift had uitgevonden. Dezelfde onzekerheid bestaat ook thans nog omtrent de gebeurtenissen, die men historisch noemt onder de eerste dynastieën; men weet intusschen, dat de dienst van Osiris er reeds gevestigd was en er werd uitgeoefend, dat men een groote rechthoekige vesting had moeten maken, die nog bestaat en die men tegenwoordig de Schoenet-eg-Zibib noemt.

Toch moet men tot de 6de dynastie opklimmen, om in de historie van Abydos namen te vinden, die tot ons gekomen zijn en die een waardige plaats hebben ingenomen in wat men de geschiedenis der menschheid noemt. Dank zij den talrijken zuilen, die Mariette bij zijn opgravingen vond, kennen wij enkele gebeurtenissen uit de geschiedenis van Abydos, en enkele hooge ambten,

toevertrouwd aan leden der bevolking van het stadje. De talrijke egyptische bureaucratie had er zich als overal elders ontwikkeld, en men vereenigde er ook reeds burgerlijke en geestelijke ambten, alsof de brave geloovigen van dien tijd reeds hadden overwogen, dat God te dienen wel iets is, maar dat den Pharao zijn diensten te bewijzen, hem, het beeld van den onzichtbaren god, echten afstammeling van den in het niet der tijden teruggezonken heer, nog veel beter was, want de een kon niets geven, en de andere daarentegen gaf zeer veel, daar de tempels, ofschoon ze rijk begiftigd werden en met tijdelijke goederen werden gezegend, van den Pharao afhankelijk waren.

Onder de 6de dynastie wist een der inwoners van Abydos, Oena genaamd, iemand, die op een der laagste sporten stond van de ladder der eere, zich op te werken tot den hoogsten post, die ooit aan een eenvoudig sterveling was toevertrouwd. Onder de sprekendste feiten van zijn bestuur noemt die gelukkige sterveling, die eerste minister werd, de omstandigheid, dat een der Pepi's van de zesde dynastie het bevel gaf, een leger bijeen te brengen, waarover hij bevel zou voeren, om de volksstammen te gaan bestrijden, die reeds vaste woonplaatsen hadden, die steden bezaten, velden, waar de oogst rijpte, en tuinen met wijngaarden en olijfboomen. Oena, aan de spits van zijn leger, drong binnen in het land der Heroesjaïtoe, de “meesters van het zand”, verwoestte het, vernielde de steden en het menschenwerk, velde vijgenboomen en wijndruiven, verbrandde wat hij niet op andere manier vernietigen kon, lichtte mannen, vrouwen en kinderen op, “wat zijn meester nog meer genoegen deed dan al het andere”, en in den zegezang, dien hij op zijn grafzuil liet graveeren, werd al het ongeluk, dat hij had gebracht over den weerspannigen en onwilligen volksstam, zooveel geluk voor hemzelven, wat hij uitdrukt in deze woorden: “Dit leger ging in vrede heen”, terwijl het verwoestte en doodde en in slavernij wegvoerde alles, wat door het zwaard was ontzien.

De god Thot, den heerscher Seti I zuiverend.

Als belooning voor zooveel geluk en succes werd de roemrijke Oena benoemd tot gouverneur van Boven-Egypte en genoot de groote eer, van voor den Pharao te mogen verschijnen met sandalen aan zijn voeten. Hij had zijn tijd en zijn kracht vrijwillig gegeven, had zijn leven bij honderden gelegenheden in de waagschaal gesteld en achtte zich voldoende beloond! Als de menschen uit onze dagen niet anders dan die eer tot belooning kregen, zouden zij zich stellig niet zooveel moeite geven als de oude Oena.

Na die overmaat van eer voor een bewoner van Abydos daalt er nog eens stilte neer op de geschiedenis van de stad van Osiris, en men moet tot de 12de dynastie gaan onder het middelste egyptische keizerrijk, om de stad Abydos

weer in bloeienden staat aan te treffen. Te dien tijde had het gezins -en familiegevoel een groote ontwikkeling gekregen; een behoefte aan rechtvaardigheid en gelijkheid scheen zich van alle weldenkenden te hebben meester gemaakt.

Inderdaad begonnen de bewoners van Abydos toen, evenals nog heden ten dage het geval is, groote clans te vormen, door het hoofd der familie met vaste hand en met liefde bestierd, maar zóó, dat die liefde niet de grenzen overschreed van eigen woonplaats, en tegenover de andere familiën van de maatschappij was zulk een hoofd bezield met de gevoelens, die Robert Macaire in zijn land had voor de menschen uit zijn tijd.

Onder de regeering van de 12de en 13de dynastie had Abydos veel rijkdommen en een hoogen rang verkregen. Dat viel terstond in het oog, want veertig jaren later kon men in de doodenstad de mastaba's zien met kleine, witte pyramiden erboven als tenten van het leger van den dood, waar deze domicilie had gekozen in de buurt der stad van Osiris.

Men moet dan voortschrijden tot de 19de dynastie, om Abydos weer tot een periode van bloei te zien komen. Het is niet uit te maken, of de stad vóór Seti I geen tempels en andere groote monumenten bezat; er waren er zeker wel. De tempel van Osiris, heer van Abydos, bestond reeds bij den heuvel zooals tegenwoordig, onder den naam *Kom-es-soeltan*, dat is “de heuvel van den Sultan”, waaruit ik meen te moeten begrijpen: den heuvel van den heer van Abydos, Osiris. Maar die tempels waren zeker niet van natuursteenen gebouwd, want steenen, die voor architectorale gebouwen gebruikt kunnen worden, zijn schaarsch in het bergland van Abydos. Men heeft daar niet anders dan losse zandsteen, die zich niet goed voor versiering leent, en om andere materialen van grooten afstand te laten komen, moest men nog iets meer dan welwillendheid voor Abydos gevoelen.

Wel natuurlijk dus, dat alle bouwwerken, die men te Abydos tot den eersten of tweeden keizertijd moet rekenen, van gebakken steenen zijn. Seti I liet voor het

allereerst een tempel oprichten geheel van zandsteen of van kalkgesteente. Het gebouw, dat verrees ter eere van de goden en de vorsten, die hem waren voorafgegaan op den dubbelen troon van het dubbele Egypte, is niet alleen een wonder van bouwkunst en inrichting, maar ook van echte kunst van allerlei aard.

De Pharao had er alle schatten van Egypte aan ten koste gelegd, kunstschatten en materiëele schatten. Niet enkel verblindde het goud het oog, zooals het in overvloed was aangebracht in de gouden zaal, waarvan de muren, de zuilen, de zoldering elkander den matten glans van het kostbare metaal toezonden, doch bovendien straalde het geheele gebouw in kunstglans door de schoone basreliefs, die alle muren bedekten en die tot de schoonste voorbeelden der decoratieve kunst in Egypte behooren.

Het is niet waarschijnlijk, dat de inwoners van Abydos ooit hebben begrepen, hoe groot de eer was, door den Pharao Seti I hun stad bewezen door den bouw van dien tempel op hun gebied; maar wat zij wel duidelijk inzagen, was het voordeel, dat zij zouden hebben van de pelgrims, door het wonder naar hun stad gelokt, en van de prachtige feesten, die binnen het rijke gebouw zouden worden gehouden.

Toen de leidende gedachte, die bij den bouw van den tempel had voorgezeten, verloren was gegaan met den dood van Seti I, was het gebouw nog niet voltooid. Ramses II was, zooals ik reeds gezegd heb, de eerste, die aan het werk van zijn vader roof pleegde, die het zonder schaamte bedierf, zooveel hij kon, door het onvoltooid te laten in die gedeelten, die men niet bij den eersten aanblik bemerkte, en waar alleen de hooge personnages van hof en geestelijkheid binnentraden, meestal dezelfde personen.

De tempel van Seti I is niet de eenige uit Abydos; Ramses II moest er wel uiting geven aan zijn bouwmanie. Hij heeft er inderdaad een tempel doen verrijzen, die zijn naam draagt, en die ondanks de historische tooneelen, op de muren aangebracht, een duidelijk getuigenis aflegt van de minderwaardigheid der kunstenaars, aan wie de versiering werd opgedragen.

Hij beperkte zijn eerzucht niet tot een bleeke navolging van het vaderlijk paleis, hij liet ten zuiden van den Kom-es-Soeltan een tweeden tempel bouwen ten westen van den tempel van Osiris; maar hij had de onvoorzichtigheid, die beide gebouwen van kalksteen te laten optrekken, en nu is er bijna niets meer van overgebleven, daar de kalkbranderijen er bruikbaar materiaal in vonden voor hun industrie.

Buitendien bouwde hij te Abydos een kleine kapel dichtbij het westelijke gebergte, middenin de doodenstad. Daarvan is nu niets meer over dan het gebroken voetstuk van een kolossaal beeld van Nekhao. Abydos is dus uit het oogpunt van monumenten in 't geheel niet te vergelijken met enkele andere steden, zooals Thebe bij voorbeeld, omdat Memphis is verwoest; wat dit betreft, kan men de stad niet op één lijn stellen met de beide hoofdsteden van het oude Egypte; maar van het standpunt der decoratieve kunst, der intieme kunst, die tot het hart meer spreekt dan tot het verstand, is Abydos zonder weêrga in geheel Egypte, en alle reizigers, die den tempel van Seti I hebben bezocht, zijn onder de bekoring gekomen en hebben van daar de levendigste herinnering aan hun reis in Egypte medegenomen.

Doch wat het meest bewonderenswaardig was in Abydos, was zijn reusachtige doodenstad, necropool van meer dan twee mijlen lengte bij een gemiddelde breedte van ongeveer een kilometer. Daar zijn, het eene na het andere, alle geslachten ter ruste gegaan, die sinds het ontstaan der stad in Abydos hebben geleefd. Mariette heeft er negentien jaren aaneen opgravingen gedaan; hij hield ermee op, omdat het werk hem tegenstond, juist op een plek, waar het bijzonder interessant werd; maar de doodenstad had hem bij de vijftienhonderd gedenkzuilen opgeleverd, die op hun manier de geschiedenis van de stad bevatten. En toch, hetgeen Mariette vond in de negentien jaar, door zijn opgravingen ingenomen, gevoegd bij hetgeen men onlangs heeft gevonden, is slechts een zeer klein, ongelukkig gedeelte van de rijkdommen, die er begraven waren. De inboorlingen zijn, van den ouden keizertijd af tot op onze dagen, de grootste vernielers der monumenten geweest; er is geen enkel graf in deze

doodenstad, dat niet geschonden is, zoo het niet twee keer aan roof heeft blootgestaan.

Maar het is recht en billijk, naast die eerste oorzaak van verwoesting, die terstond moet opvallen, een tweede te stellen, namelijk de dweepzucht der christenen, die even ruw en dom en bijgeloovig te werk gingen, en vooral van die christenen, die reikhalzend naar een leven, dat volmaakter moest zijn dan dat van andere stervelingen, schitterende daden wilden doen, waardoor ze op eenmaal zouden uitmunten boven hun gewone medemenschen. Wat de christelijke monniken al kwaads hebben gedaan in Egypte en vooral te Abydos, is eenvoudig onberekenbaar, en ik wil nu nog alleen spreken van den roof, gepleegd aan de grootsche bouwwerken, door het genie van 't oude Egypte nagelaten aan de bewonderende nakomelingschap. Hun domme woede keerde zich vooral tegen de groote beelden der groote goden, alsof die kunstwerken den nieuwen god, in wien zij geloofden, op zijn troon zouden hebben kunnen doen beven.

Tot de zesde eeuw van onze jaartelling was Abydos zoo goed als bevrijd gebleven van den ijver der christenen, ofschoon de monumenten niet voltooid waren en niemand acht sloeg op hun verval en ofschoon de inboorlingen, die behoefte hadden aan goud en zilver, en de geslachten, die elkander rijkdommen betwistten, vernield hadden wat zij konden. Toch werd er in de tempels, vooral in dien van Seti I nog dienst gehouden, en een deel der pracht was in stand gebleven. Vreemdelingen kwamen van heinde en ver de wonderen zien, en ten bewijze van hun bewondering namen ze de toevlucht tot kleineering van wat zij bewonderden, door te schrijven op de muren, op de voorstellingen der godentafereelen, zelfs in de geheimste kapellen. Daar prijkten dan hun aanmatigende, onbeduidende namen als schitterende blijken van hun dwaasheid. Ondanks die parasietische vereering, die altijd toenam, was de tempel van Seti I nog zetel van den pharaonischen eeredienst, dat is van den dienst, dien heel Egypte voor zijn grootste koningen hield en die hier vooral den vader van Ramses II betrof; de plechtigheden legden nog op veel personeel beslag, toen

tegen de eerste jaren van de zesde eeuw een monnik, die zijn klooster ten noordwesten van de stad gebouwd had en die Mozes heette, met één slag èn den tempel èn den eeredienst, dien men den ouden koningen van Egypte wijdde, wilde vernietigen, zoowel als den invloed, dien de aan den tempel verbonden geestelijkheid nog bezat. Het was een grootsche strijd, en de dweepzieke monnik wist de zege te behalen. Op een dag van bloed en tranen ging de schijnheilige Mozes bidden, riep den toorn van zijn god in over den tempel en de priesters van den tempel, en even daarna schudde een aardbeving het huis tot in zijn diepste diepten, en alles stortte in, waarbij drie-en-twintig gewone en zes hooge offerpriesters omkwamen.

Oostelijke muur van de Ramseszaal in den tempel van Seti I.

Als men dat zoo vertelt, lijkt het een wonder; maar de werkelijkheid is anders geweest. De monniken, geleid door hun opperhoofd Mozes, kwamen uit het Noordwesten; zij openden een bres, wat betrekkelijk gemakkelijk was, en, gewapend met zware ijzeren staven, beproefden zij, in grooten getale opgekomen en gerecruteerd uit alle aanhangers der nieuwe leer, die zich in de stad bevonden, een aanval. Op de stevige steenen van het gebouw vermocht de brand niet veel, maar de schilderingen op de muren werden een gemakkelijke prooi van het vuur, en al wat zij verder konden vernielen, bezweek onder de slagen.

Toch stieten zij op weerstand, en hoewel de tegenstanders een gruwelijken dood stierven, ook de dweepzieke bende had veel verliezen te lijden. Als men nog maar kon denken, dat het vernielingswerk plaats had in een oogenblik van toorn en opgewekte volkswoede! Maar de vernielingsarbeid duurde een heelen tijd, de woede was al lang bekoeld, toen nog de dweepzucht bleef gelden.

Te midden van de oude pracht, die zooveel herinneringen wekt, doorleefde ik een viertal winters. Het moderne leven der bewoners van Abydos was niet zoo begeerlijk voor mij, dat het mij weg kon lokken van de oude ruïnen. Elken dag en ieder oogenblik werd mijn aandacht getrokken door tooneelen uit de oudheid, die hun stempel hebben gedrukt op de tegenwoordige geslachten.

De dorpen, die thans verrijzen op de plek der oude stad van Osiris, zijn altijd in twee kampen verdeeld, dat der heftigen en dat der vreedzamen. Set heeft zelfs nog meer aanhangers dan de goede god, Osiris. De heftigen zijn goed georganiseerd onder leiders, die even slim zijn als geveinsd. Er bevond zich tijdens mijn verblijf in Abydos een bende boosdoeners, die werkte onder eene bij allen bekende leiding. Zij verwoestten het land tien mijlen in den omtrek, en de plaatselijke autoriteit onderhandelde met die menschen, blij, dat ze er met weinig kosten af was en daarbij nog haar deel ontvangend van den buit, door nachtelijke expedities opgebracht.

Als de leden van de bende van iemand in den omtrek hoorden spreken, die door

slimmen handel en groote spaarzaamheid eenig geld had gewonnen en het zoo goed mogelijk had verborgen, en hun spionnen waren daarvan spoedig op de hoogte, dan begaven zich zestig of tachtig man, met goede geweren gewapend, naar de plek, sloten de huizen in, verwekten schrik en angst in de nabuurschap, traden overal binnen, zonder verlof te vragen en maakten zich van de begeerde schatten meester, alsof dat de eenvoudigste en billijkste zaak ter wereld was. Tijdens mijn derde verblijf plunderde die schrikwekkende bende een huis in een dorp, ten noorden van Abydos gelegen, en dreigde den oudsten zoon van het gezin, hem in stukken te snijden, als hij niet aanwees, waar zijn vader zijn geld bewaarde. De zoon hechtte meer aan zijn leven dan aan het geld, zooals te begrijpen is; hij wees den boosdoeners wat zij zochten, en de schurken trokken af met hun buit.

Zij gingen toen hun plunderingen zuidelijker vervolgen, en toen daar de man, op wiens geld zij het voorzien hadden, erin slaagde te ontvluchten, doodden zij hem den volgenden dag. Deze beide voorvallen hadden plaats in een tijdsbestek van veertien dagen. De plaatselijke autoriteit, ik bedoel den provincialen gouverneur, werd opgeschrikt door deze voorvallen en schreef een enquête uit, terwijl hij een bezoek ter plaatse bracht. De justitie kwam in beweging; er werd geschreven aan het hoofd der politie van het district, die op zijn beurt den magistraat van Abydos interpelleerde; en deze waardige man had niets haastigers te doen, dan de misdadigers te waarschuwen, dat zij al, wat tegen hen kon pleiten, moesten opruimen. Den volgenden dag kwam de politie, en de dieven en moordenaars hadden de volledigste ontkenningen klaar en de duidelijkste muzelmansche onschuld, in hun vuistje lachend om het gek figuur, dat de ambtenaren der regeering maakten.

Perspectief van de tweede zaal in den tempel van Seti I.

Naast deze aanhangers van Set staan dan de aanhangers van Osiris, waar de eersten altijd mee lachen, nu zoowel als vroeger. Die vreedzame luidjes leverden het hoofdcontingent der werklieden bij de door mij geleide werken; maar ook zij zijn aangestoken door de leer van Osiris' tegenstander, zij hebben slechts matigen eerbied voor eens anders eigendom. Zij betoonden mij grooten eerbied, dankbaar dat ik hun iets liet verdienen, en soms noodigden ze mij uit, om enkele voorstellingen bij te wonen, gelijk aan die, welke op de graven waren afgebeeld, zoodat ik mij kon voorstellen, dat de godin Isis, de groote toovenares, nog altijd zooveel macht had als haar in 't verleden werd toegeschreven.

Wanneer ik des avonds thuis kwam, en hun dagtaak was volbracht, vergezelden ze mij al zingend, en als ik mijn verbeelding den vrijen loop liet, kon ik mij een zegevierenden intocht voorstellen in mijn goede stad Abydos. Indien bij het werk dien dag een goede vondst was gedaan van een of ander forsch steenen monument, brachten ze dat in mijn huis en trokken het met zestig of honderd man op een slede aan een touw voort, hun schreden afpassend naar de maat eener oude melodie, tevreden en gelukkig in hun armoedig bestaan. Bij het werk

zag ik de opzichters nog dezelfde slagen toedienen met dezelfde zweepen, als er op de oude basreliefs te zien waren.

De zwarte aarde van Egypte heeft maar één gebrek: dat zij haar eigen bewoners zoo slecht voedt; maar overigens is dat land een aardsch paradijs. De natuur schenkt er, wat men maar wenschen kan. Zij biedt de allerschoonste tooneelen aan, en als des avonds de zon achter de bergen was verdwenen, was de stille rust van den schoonen nacht heerlijke balsem voor de ziel. Men zou hier eeuwig hebben willen leven.

this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.net

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from the public domain (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied

and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.net), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a

copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg-tm electronic works provided that

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of

Project Gutenberg-tm works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and Michael Hart, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread public domain works in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project

If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need, is critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg-tm and future generations.

To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation web page at http://www.pglaf.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Its 501(c)(3) letter is posted at http://pglaf.org/fundraising. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is located at 4557 Melan Dr. S. Fairbanks, AK, 99712., but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887, email business@pglaf.org. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at http://pglaf.org

For additional contact information:

Dr. Gregory B. Newby

Chief Executive and Director

gbnewby@pglaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart is the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For thirty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as Public Domain in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:

http://www.gutenberg.net

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.